

УДК: 373.31:003.3

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ПИСЬМА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

кандидат педагогічних наук, Цєпова І. В.

Харківський національний педагогічний університет, Україна, Харків

Уточнено характеристику методів навчання письма молодших школярів (аналітико-синтетичний, лінійний, тактовий, копіювальний, генетичний, метод Карстера), стисло розглянуто історію їхньої розробки. Вивчено досвід учителів початкових класів й узагальнено прийоми навчання письма, що використовуються у сучасній початковій школі. Класифіковано прийоми навчання письма кожного з названих методів, описано особливості їхнього використання. Матеріал статті дозволяє усвідомлено робити доцільний вибір методів і прийомів навчання письма з урахуванням їхніх особливостей і взаємозв'язку, а також відповідно до мети уроку, характеру змісту навчального матеріалу, рівня знань і умінь учнів.

Ключові слова: методи і прийоми навчання письма; аналітико-синтетичний, лінійний, копіювальний, тактовий, генетичний методи, метод Карстера.

кандидат педагогических наук, Цєпова И. В. Методы и приемы обучения письму: история и современность / Харьковский национальный педагогический университет, Украина, Харьков

Уточнена характеристика методов обучения письму младших школьников (аналитико-синтетический, линейный, тактовый, копировальный, генетический, метод Карстера), кратко рассмотрена история их разработки.

Изучен опыт учителей начальных классов и обобщены приемы обучения письму, которые используются в современной начальной школе. Классифицированы приемы обучения письму каждого из названных методов, описаны особенности их использования. Материал статьи позволяет осознанно делать целесообразный выбор методов и приемов обучения письму с учетом их особенностей и взаимосвязи, а также в соответствии с целью урока, характера содержания учебного материала, уровня знаний и учений учащихся.

Ключевые слова: методы и приемы обучения письму; аналитико-синтетический, линейный, копировальный, тактовый, генетический методы, метод Карстера.

PhD in Pedagogic, Tsepova I. V. Methods and techniques for teaching writing: history and modernity / Kharkov National Pedagogical University, Ukraine, Kharkov

Refined methods of teaching writing characteristic of primary school pupils (analytical and synthetic, linear, clock, copy, genetic and Karster method), a brief history of their development. The experience of primary school teachers are

studied and generalized methods of learning to write, which are used in today's elementary school. Methods of learning to write are classified; described features of their use. The article material enables to make choice of suitable methods and techniques for teaching writing based on their characteristics and relationships, as well as in accordance with the purpose of the lesson, the nature of the content of scientific material, the level of students' knowledge's and skills.

Keywords: methods and techniques for teaching writing; analytical and synthetic, linear, copy, clock, genetic methods, the Karster method.

Вступ. Якість сформованості в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, рівень мовленнєвих здібностей учнів, розвиток їхнього писемного мовлення залежать безпосередньо від ступеня оволодіння дітьми процесом письма. Тому особливого значення набуває система початкового становлення, розвитку й удосконалення в учнів навички письма, яка ґрунтується на природовідповідних принципах, оптимальних методах і доцільних прийомах роботи.

У сучасній лінгводидактиці метод навчання мови визначається як «спосіб, прийом, методика дослідження мовних явищ» [1, с. 81]. Методи розглядаються науковцями як система взаємопов'язаних видів діяльності вчителя й учнів і прийомів викладання й учіння, а прийоми – як система дій та операцій учителя й учнів, які визначаються раціональною послідовністю і цілеспрямованістю. Отже, методи створюється системою прийомів і ґрунтується на логіці процесу навчання, а прийоми є елементами методу, засобом його реалізації, окремим пізнавальним актом. Особливість кожного методу забезпечують домінуючі в ньому прийоми.

У методиці формування навички письма в молодших школярів, на думку Н. Агаркової, М. Вашуленка, О. Желтовської, Г. Костюк, І. Кирея, М. Кучинського, О. Прищепи, К. Соколової, В. Трунової, М. Чабайовської та ін., важливими є питання ефективних способів навчання, співвідношення навчального методу і прийому, ролі різних методів у забезпеченні вільного володіння учнями письмом.

Актуальність проблеми обумовлюється тим, що якість формування навички письма в учнів початкових класів залежить від правильного усвідомлення методів навчання, їхніх особливостей, взаємозв'язку і класифікаційних структур. Саме орієнтування в системі методів і прийомів навчання письма дозволяє зробити їхній доцільний вибір з урахуванням мети уроку, характеру змісту навчального матеріалу, рівня знань і умінь учнів.

Формулювання мети статті та завдань. Мета і завдання статті – уточнити характеристику основних методів навчання письма молодших школярів, стисло розглянути історію їхньої розробки, а також на основі вивчення досвіду роботи вчителів початкових класів класифікувати й описати прийоми навчання письма кожного з методів, з'ясувати особливості їхнього використання у сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу статті. Дискусії стосовно пріоритетності методів навчання письма активно велися науковцями наприкінці ХІХ й початку ХХ століття. Наслідком досліджень учених стало оптимальне поєднання аналітико-синтетичного, лінійного, тактового (ритмічного), копіювального, генетичного методів і методу Карстера.

Аналітико-синтетичний метод є основним для навчання письма в 1 класі. У ХІХ ст. він був розроблений у Західній Європі Ф. Дистервегом, К. Фогелем, а в Росії – К. Ушинським. Операціями цього методу є аналіз і синтез під час письма: зорове аналітичне сприймання графеми, розклад її на елементи, а також синтез елементів під час цілісного зображення графеми, поєднань букв у склади і слова. Саме тому Н. Агаркова називає це методом поелементно-цілісного письма [2, с. 16]. Навчання письма за допомогою даного методу допомагає формувати в дітей зорово-рухові образи писемних літер і графічну навичку письма в цілому.

Аналітико-синтетичний метод забезпечується комплексом зазначених нижче прийомів навчання:

1) **поелементний аналіз форми** писемної літери – провідний аналітичний прийомом роботи, котрий використовується під час ознайомлення учнів із новою для них рукописною літерою, а також у процесі закріплення знань дітей про конфігурації вивчених букв, порівняння їх між собою та відповідними друкованими.

Аналізуючи форму букви, діти за допомогою вчителя розкладають її на зорові елементи, визначають їхню кількість, просторове і пропорційне співвідношення. Важливим для даного прийому є усвідомлення того, що кожна літера має неповторну конфігурацію, хоча і складається з подібних елементів. Форма літери залежить від кількості повторень елементів (*и – ш, л – м*), їхньої довжини (*п – р, Ч – И*), розташування на площині (*в – д, Е – З*).

2) **аналіз помилкового написання** літер та їхніх комплексів (складів, слів, речень) – другий аналітичним прийомом роботи, метою якого є навчання першокласників знаходити графічні помилки, їхнє попередження або усунення.

Для попередження графічних помилок після пояснення написання літери можна запропонувати учням розглянути декілька неправильних зображень на дошці або індивідуальних картках, щоб діти мали можливість побачити і виправити їхні конкретні вади до написання букв у зошитах.

На думку В. Трунової, цей прийом, доцільно застосовувати під час проведення само- або взаємоперевірки написаного першокласниками в зошиті. Учням подобається оцінювати роботу однокласників, вони краще бачать помилки інших, ніж власні. При цьому слід налаштовувати дітей говорити про побачені помилки доброзичливо, не бути прискіпливими до однокласників [3, с. 98].

3) **показ процесу написання** – основний синтетичний прийом, який здійснюється на дошці для всього класу або індивідуально в зошиті учня і

супроводжується словесним поясненням того, зі скількох і яких саме елементів складається літера.

Сучасне обладнання класної кімнати дає можливість демонструвати процес написання букви на екрані за допомогою електронних динамічних таблиць [4; 5]. Спочатку пояснення дається вчителем, а на етапі вироблення навички написання це можуть робити й учні.

4) *уявне письмо* – синтетичний прийом, сутність якого полягає у відтворенні руху руки під час письма без видимого зображення літер, тобто таке письмо не залишає сліду на папері, індивідуальному планшеті або дошці.

Найвідомішим прикладом даного прийому є *письмо в повітрі*, під час якого учні спираються не тільки на рухові відчуття, а й на зразок, попередньо сприйнятий зором з написаного на дошці або у прописах. Письмо в повітрі можна здійснювати всією кистю руки, рукою з ручкою, окремими пальчиками, навіть носом і головою, з розплющеними або заплющеними очима, що урізноманітнює процес навчання.

Крім того, сучасні вчителі-практики урізноманітнюють уявне письмо такими видами роботи, як *письмо пальцем* на долоні протилежної руки або *слідкування очима* за сигналом лазерної указки на дошці, стіні або стелі.

Різновидом письма в повітрі можна вважати дидактичну гру «Снайпер». Учні беруть ручку і ставлять руку з нею ліктем на парту. Діти «прицілюються», заплющуючи одне око, і декілька разів нібито наводять букву на збільшеному зразку, розміщеному на дошці.

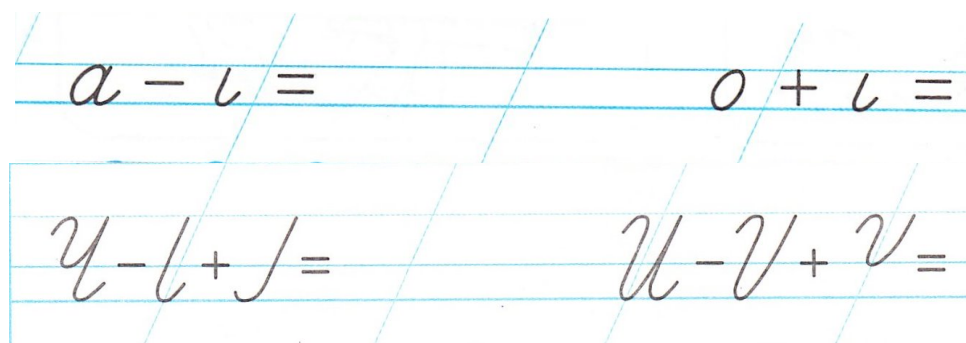
5) *письмо мокрим пензлем (вологою серветкою)* на дошці – синтетичний прийом, який у першу чергу використовується для формування графічної навички в нерішучих учнів, котрі соромляться власних помилок, особливо зроблених на очах у всього класу. Дітей заспокоює те, що написане швидко висихає і не залишає слідів не тільки на дошці, а й в пам'яті однокласників.

6) *письмо літер на манці (піску)* – синтетичний прийом, за допомогою якого буква зображується пальчиком у пластиковій тарілці (картонній коробці) із сипучим матеріалом. Основним завданням даного виду роботи є усвідомлення і запам'ятання учнями послідовності рухів руки під час письма без їх обмеження лініями рядків. Написана буква прибирається легким трясінням тарілочки (коробочки), після чого можна знову повторювати вправу.

7) *конструювання* – синтетичний прийом, що дозволяє практично поєднувати проаналізовані учнями деталі в букви за допомогою пластмасових (фабричних) або вирізаних із картону наборів елементів рукописних літер.

Аналізуючи форму певної літери, учні добирають необхідні елементи і складають із них букву на парті. Різновидом даної аналітико-синтетичної роботи є *переконструювання* літер. Тут учні за допомогою усунення, доповнення або заміни елементів «перетворюють» одну літеру на іншу.

Для підвищення пізнавального інтересу дітей під час конструювання можна використовувати *графічні приклади*:

Рис. 1. Графічні приклади для конструювання літер

До прийому конструювання належать і завдання на упізнавання та дописування *неповного зображення* літери, складу чи слова. Частина букв може бути прикрита або витерта. Такий вид роботи доречно проводити у вигляді дидактичної гри «Жук-буквоїд» або «Гумка-пустунка».

Зацікавлює дітей конструювання букв *із різноманітного допоміжного матеріалу*: паличок, пластиліну, ниток, дрібних гудзиків, насіння тощо.

Лінійний (графічний) метод полягає в навчанні письма в межах ліній графічної сітки, надрукованої в зошиті. Розліновка полегшує учням засвоєння правильного написання літер: усвідомлення точного місця початку зображення літер, збереження їхньої висоти, ширини та нахилу під час написання, використання правильного поєднання елементів і букв.

Уперше письмо в лініях було введено наприкінці XV століття німецьким художником і графіком А. Дюрером та Нюрнберзьким каліграфом і математиком І. Нейдорфером. Однак засновником лінійного методу вважається Г. Шмотхер, який 1722 року в посібнику «Вагома вказівка до вправлення в письмі» запропонував до чотирьох горизонтальних ліній додавати вертикальну або похилу, що значно полегшило засвоєння учнями правильного написання літер не тільки встановленого розміру, а й нахилу [6, с. 14].

Запровадження у школах розлінованих зошитів стало масово здійснюватися на початку XIX століття. Упродовж свого історичного розвитку лінійний метод в Україні був пов'язаний з п'ятьма графічними сітками.

У сучасних зошитах для навчання письма учнів першого класу використовується графічна сітка №1, яка має вузький основний рядок із верхньою та нижньою рядковими лініями; допоміжний широкий рядок із надрядковою або підрядковою (міжрядковими) лініями; рідку похилу лінію.

Поряд з основною розліновкою під час навчання письма першокласників використовуються додаткові сітки з густою похилою лінією (А. Заїка, М. Захарійчук, В. Федієнко та ін.), а також зошити в одну лінію (О. Жаданова, В. Заїка, Н. Калінкіна, В. Мосолов, О. Проніна,

Є. Сарапулова, І. Цєпова та ін.) для навчання письма без майбутнього переучування.

До навчальних прийомів лінійного методу належать:

1) **пояснення написання** вчителем з орієнтацію на сітку зошита – чітка вказівка початку зображення літери та її елементів, спрямування рухів руки в лініях рядків, встановлення місця закінчення написання букви.

Використанню даного методу передуює ознайомлення учнів з рядками і лініями розліновки. Сам прийом майже завжди пов'язаний із показом процесу написання, є інструкцією його виконання.

2) **коментоване письмо** літер чи їхніх поєднань – пояснення написання самими учнями під час зображення графем.

Коментуванню під час письма надається особлива увага, оскільки відсутність пояснень утруднює мислення дітей, яке органічно пов'язане з мовленням. Однак перевантажений, складний коментар до зображення букви погано сприймається учнями, оскільки вони не засвоюють відразу велику кількість слів і плутаються в лініях і рядках.

3) **письмо в рядках-сходинках** – оригінальний прийом В. Агафонова, у якому пропонується складні за написанням літери писати в особливому рядку, висота якого зменшується в декілька етапів. Учні пишуть в одному рядку літери різного розміру, поступово зменшуючи їх до стандартного [7, с. 34].

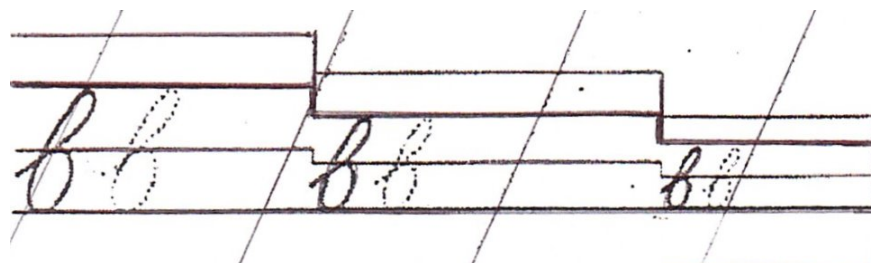

Рис. 2. Рядки-сходинки В. Агафонова.

4) **графічний диктант** – учитель озвучує пояснення написання літери без показу процесу її зображення, а діти мають упізнати букву за прослуханим описом і написати її.

5) **списування з готового зразка** – наслідування, відтворення зразків письма, поданих у розліновках прописів, на дошці чи на індивідуальній картці.

Під час списування відбувається зоровий аналіз побаченого і порівняння його з відображеним. Такий прийом ще має назви «Письмо за аналогією», «Пиши, як я».

Навчання письма за даним прийомом повинно відбуватися активно, а не механічно. Однак діти, розглядаючи готовий зразок для наслідування, не завжди усвідомлюють послідовність рухів руки, тому інколи вигадують власні способи і місця поєднань елементів чи літер між собою.

6) **письмо на індивідуальних дошках (планишетах)** – додатковий прийом лінійного методу, який має на меті тренувальне зображення літер у

розліновці, котра відповідає сітці прописів, але має збільшений розмір. На таких дошках учні можуть писати крейдою або маркером, витирати написане, переписувати наново.

Тактовий (ритмічний) метод являє собою письмо в однаковому темпі, що сприяє розвитку плавного письма, забезпечує поступовий перехід дітей від повільного письма до пришвидшеного. Метод розвиває чіткість і цілеспрямованість рухів, які необхідні для формування навички письма. Крім того, тактування поживляє роботу на уроці й дисциплінує учнів.

Про те, що однією зі складових частин чіткого й каліграфічного письма є ритмічність пальців руки, наголошували педагоги ХІХ століття. Зокрема К. Ушинський стверджував, що такт для руки, яка пише, означає те саме, що й такт для ноги, яка танцює. А точний розмір у русі педагог називав основною таємницею гарного і швидкого письма.

Одним із перших описав методику зображення літер під лічбу вчителя І. Євсєєв. Однак, В. Вахтеров критикував тактовий метод, оскільки той, на думку науковця, потребував забагато зусиль і уваги учнів. Детально розробляли тактовий метод М. Боголюбов, В. Гербач, П. Градобоев, В. Саглін. Методисти наголошували, що використання цього методу потребує значного напруження і зосередження уваги дітей, тому його не слід використовувати у великій кількості, особливо на початкових етапах формування графічної навички письма.

Тактовий метод має в арсеналі незначну кількість прийомів навчання:

1) **письмо під лічбу** – написання елементів літер, що ведуться згори вниз або горизонтально зліва праворуч, під лічбу *раз, два, три* і далі, а всіх інших з'єднувальних елементів, що пишуться знизу вгору, – під протяжний звук [і].

Учитель може під час письма лічити самостійно, або ж запропонувати учням зробити це поодиночці чи хором. Лічба повинна відповідати темпу письма середнього учня, щоб не нашкодити якості каліграфічного написання.

Письмо під лічбу доцільно використовувати тільки після ретельного вивчення дітьми форми літери й послідовності рухів руки під час її накреслення. Цей прийом поєднується з уявним письмом.

2) **тактування** – відрізняється від попереднього тим, що під час письма замість лічби використовується відбивання ритму, який задає темп написання (плескання в долоні, стукання олівцем по столу, відбивання ритму ногою, звуки налаштованого на певний темп метронома тощо).

Під такт можливе написання літер, складів, а інколи й слів, які в основі мають прямі похилі лінії або лінії із заокругленнями вгорі та внизу. Не бажано використовувати цей прийом під час письма овалів та півовалів.

3) **письмо букви в ритмі промовляння назви її художнього образу** – оригінальний прийом тактового методу, який пропонує О. Дмитренко в системі координаційних вправ із письма та математики.

Усі малі і великі літери української абетки зображені автором у вигляді малюнків (*а* – сливка, *б* – журавель, *в* – колосок і т. ін.). Замість традиційної лічби вчитель пропонує вимовляти назву образу по складах: *з* – ка-че-чка, *м* – ми-ше-ня. Якщо назва малюнка літери коротка, то утворюється поєднання слів: *жж* – жук гу-де жук, *ДД* – рав-лик пов-зе [8, с. 20].

Копіювальний (стигмографічний) метод з'явився в Україні у XVIII ст. Сутність навчання письма за цим методом полягає у наведенні літер або їхніх елементів за допоміжними контурами, що дозволяє полегшити виконання завдання, але не сприяє свідомому засвоєнню алгоритму написання.

Копіювальний метод вважався основним у навчанні письма такими методистами кінця XIX – початку XX ст., як В. Гербач, П. Градобоев, Ф. Греков, І. Євсеев та ін. Для тренування правильного і красивого написання літер учитель прописував олівцем у зошитах зразки, а учні механічно наводили написане.

У 20-х рр. XX ст. почали використовувати зошити з друкованою основою, де контури літер зображувалися слабко наведеними лініями або крапочками. Учні наводили готові літери чорнилом. Недоліком такого навчання письма були одноманітність і механічність зображення. Діти привчалися лише водити пером по готових зразках, дуже повільно засвоювали написання букв, не могли одержати сталих навичок письма. Тому в 50-х рр. методисти відмовилися від копіювального методу.

Частково цей метод знову стали використовувати з 80-х років XX ст. у зв'язку з приходом до навчання в 1 класі шестирічних дітей, яким було набагато важче, ніж семирічним першокласникам, оволодівати руховими навичками через недорозвиненість дрібних м'язів руки й недосконалу зорово-рухову координацію.

У сучасній початковій школі метод використовується не тільки у фронтальному, а й в індивідуальному навчанні письма, що сприяє відпрацюванню правильних рухів кисті руки дитини, виправленню певних графічних помилок, удосконаленню почерку.

Копіювальний метод упроваджується за допомогою таких прийомів навчання:

1) **наведення (обведення)** букв та їхніх комплексів – основний прийом копіювального методу, за яким відтворюються графеми за заданим контуром.

Наведення літер може відбуватися за трафаретом, шаблоном, за зразком збільшеного розміру в рамочках прописів, за пунктирними лініями, крапками або суцільним слабким контуром на індивідуальних картках та в зошитах з друкованою основою.

Під час наведення учні повинні мати орієнтири, які позначають початок письма певної букви, послідовність рухів руки. Без таких позначок діти можуть почати письмо з протилежного боку, змінювати напрям штриха, що призведе до порушення плавності письма.

2) *письмо «сухим пером»* – копіювання зразка за контуром без прописування букв. Раніше, коли писали гусячим або металевим пером, його не змочували чорнилом, а наводили зразки сухим, не залишаючи сліду. Сьогодні для використання зазначеного прийому так зване «сухе» наведення здійснюють зворотним кінцем ручки або маленькою указкою, шпажкою. При цьому діти не виконують сам процес письма, а тільки засвоюють рухи руки під час зображення букв та їхніх поєднань.

3) *тактильне письмо* – наведення пальцем руки, якою учень пише, збільшених контурів букв, зроблених із шорсткого паперу. Цей прийом поширився в методиці формування графічної навички першокласників завдяки рекомендаціям О. Потапової, котра творчо переосмислила методику навчання письма Марії Монтесорі.

4) *калькування* – письмо за допомогою накладання кальки на зразок, поданий у зошиті. Спочатку учні за зразком пишуть по кальці, потім самостійно зображують кілька літер у прописах. Далі, накладаючи кальку з наведеним зразком на букви, написані самостійно, першокласники порівнюють їх, наочно з'ясовують власні графічні помилки [9, с. 64].

Генетичний метод (з грецьк. *genesis* – виникнення, походження) застосовується в післябукварному періоді навчання грамоти й подальшому вдосконаленні навички письма учнів початкових класів. Сутність методу полягає в дотриманні чіткої послідовності вправ у порядку нарощування труднощів під час письма цілих букв, слів, складів та речень, що дає можливість формувати в дітей сталий почерк.

Про генетичний метод одним із перших говорив художник А. Дюрер у XVI ст., зазначивши, що все письмо складається з певної кількості основних ліній, елементів. У навчанні письма цей метод застосовував Й. Песталоцці. У XIX ст. він отримав широке розповсюдження у школах Європи.

Розроблений у другій половині XX ст. М. Боголюбовим, О. Воскресенською, В. Сагліним, Д. Писаревським генетичний метод змінив основу навчання письма українських літер. Написанню кожної літери за генетичним методом передують вивчення форм і назв її елементів. Утворення кожної наступної графеми відбувається через додавання нового елемента до попередньої з обов'язковим засвоєнням спільного елемента, що лежить в основі групи літер.

У навчанні письма існують два основних прийоми генетичного методу:

1) *нарощування елементів* – використовується під час закріплення в учнів уміння відрізнити подібні літери: *і – ї, с – є, л – м, и – ш, г – п – т* тощо.

2) *узагальнення писемних букв* за основним елементом – формує в молодших школярів уміння об'єднувати окремі графеми в групи за певною ознакою.

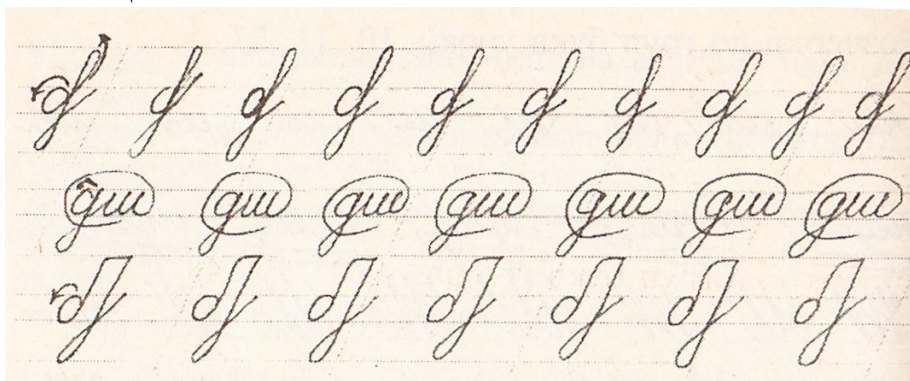
Застосування генетичного методу сприяє закріпленню навичок письма вже вивчених елементів або літер, що входять до складу нового написання.

Це дає можливість удосконалити написання літер, раціонально використовувати набуті знання в процесі вивчення нового матеріалу.

Метод Карстера, названий ім'ям автора, вперше був запропонований англійським ученим на початку XIX ст. для розвитку правильних, вільних, упевнених і швидких рухів руки. Він передбачає навчання письма шляхом поетапного використання таких прийомів роботи:

- 1) **накреслення елементів** збільшеного розміру (крупний план);
- 2) **зображення літер і складів**, пов'язаних особливими штрихами;
- 3) **письмо слів** без будь-яких допоміжних ліній (на нелінованому папері).

У сучасній школі розчерки Карстера набули широкої популярності. Ця спеціально створена система вправ є однією з поширеніших для навчання скоропису і зосереджує увагу вчителя на розвитку рухів м'язів передпліччя, кисті руки і пальців.

Рис. 3. Зразки розчерків за методом Карстера.

Висновки. З'ясування сутності методів і прийомів навчання письма, їхньої структури і функцій, приведення в систему класифікації методів за різними ознаками має вирішальне значення для вдосконалення навчально-виховного процесу.

У навчанні письма на сучасному етапі методи і прийоми повинні не протиставлятися, а розглядатися як взаємопов'язані способи навчання, що разом складають систему. Тобто для практики навчання письма важливим є не стільки розмежування методів і прийомів, скільки підпорядкування їх результату у вигляді дидактичних завдань. Певні цілі навчальної діяльності вибудовують ієрархію відповідних їм методів і прийомів дій, як основних, так і допоміжних. Отже, формування навички письма в молодших школярів передбачає розумне поєднання чинних методів і прийомів навчання.

Література:

1. *Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2003. — 149 с.*
2. *Агаркова Н. Г. Основы формирования графического навыка у младших школьников / Н. Г. Агаркова // Начальная школа. — 2009. — №4. — С. 15–17.*

3. Трунова В. А. *Вчимося правильно писати: Навчально-наочний посібник.* — вид. 3-е, випр. / В. А. Трунова. — Київ – Ізмаїл: СМІЛ, 2008. — 136 с.
4. *Навчальні ігри з письма та читання [Електронний ресурс].* — Режим доступу: http://samouchka.com.ua/ukr/_pysmo_i_chytannya/05/
5. Ценова І. В. *Уроки письма. Електронні демонстраційні матеріали. 1 клас / І. В. Ценова.* — Харків : Вид-во «Ранок», 2014.
6. Евсеев И. Е. *Методика обучения чистописанию. Практическое руководство для учителей, учительских институтов и семинарии / И. Е. Евсеев.*— М.-Пг., 1916. — 149 с.
7. Агафонов В. «Космические прописи» — новые приемы обучения письму / В. Агафонов // *Педагогическая техника.* — 2008. — № 5 (29). — С. 32–38.
8. Дмитренко О. Система координаційних вправ з письма та математики / О. Дмитренко // *Початкова школа.* — 2008. — № 8. — С. 19–24.
9. Ценова І. В. *Готуємося до уроків навчання грамоти (письмо) / І. В. Ценова.* — Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2008. — 160 с.

References:

1. *Slovník-dovídník z ukrajinských linií vododěky / Za red. M. Pentylyuk.* — K. : Lenvit, 2003. — 149 s.
2. Agarkova N. G. *Osnovni formirovaniya graficheskogo navyika u mladshih shkolnikov / N. G. Agarkova // Nachalnaya shkola.* — 2009. — № 4. — S. 15–17.
3. *Trunova V. A. Vchymosya pravyl'no pysaty: Navchal'no-naochnyy posibnyk.* — vyd. 3-e, vypr. / V. A. Trunova. — Kyiv – Izmayil: SMYL, 2008. — 136 s.
4. *Navchal'ni ihry z pys'ma ta chytannya [Elektronnyy resurs].* — Rezhym dostupu: http://samouchka.com.ua/ukr/_pysmo_i_chytannya/05/
5. *Tsepova I. V. Uroky pys'ma. Elektronni demonstratsiyni materialy. 1 klas.* — Kharkiv: Vyd-vo «Ranok», 2014.
6. *Evseev I. E. Metodika obucheniya chistopisaniyu. Prakticheskoe rukovodstvo dlya uchiteley, uchitelskih institutov i seminarii / I. E. Evseev.*— M.-Pg., 1916. — 149 s.
7. *Agafonov V. «Kosmicheskije propisi» — novyje prijomu obuchenija pys'mu / V. Agafonov // Pedagogicheskaja tehnika.* — 2008. — № 5 (29). — S. 32–38.
8. *Dmytrenko O. Systema koordynatsiynykh vprav z pys'ma ta matematyky / O. Dmytrenko // Pochatkova shkola.* — 2008. — № 8. — S. 19-24.
9. *Tsepova I. V. Hotuyemosya do uroktiv navchannya hramoty (pys'mo) / I. V. Tsepova.* — Kharkiv: Vesta: Vyd-vo «Ranok», 2008. — 160 s.